

פרק ג / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפרק ג מסופר על המלחמה בין יהורם בן אחאב לבין מישע מלך מואב שמרד בישראל אחרי מות אחאב.

מה מסופר על יהורם בפסוקים א-ג?

יהורם בן אחאב עלה על כיסא המלוכה בשנת שמונה עשרה ליהושפט מלך יהודה ומלך שנים עשרה שנה. אחזיהו בן אחאב התחיל למלוך בשנת שבע עשרה ליהושפט (מ"א כב נב) ומלך שנתיים ימים, לפי זה היו שתי שנות מלכותו של אחזיה קטועות (א יז). בימיו של יהורם פחתה עבודת הבעל בישראל אבל לא בוטלה לגמרי. "ויעש הרע בעיני ה' רק לא כאביו וכאמו", שעבדו את הבעל והאשרה (מ"א טז לא-לג; כא כה-כו). יהורם הרס את אחת מן המצבות המקודשות לבעל שהקים אביו ושעמדה כנראה סמוך לבית הבעל שבנה אביו בשומרון הבירה. הוא לא העז להרוס את בית הבעל ולעקור את פולחן האשרה שאמו דבקה בו (מ"א טז לא-לג; יח יט). יהורם בן אחאב צמצם את עבודת הבעל, אבל לא השמידה לגמרי, את זאת עשה יהוא (פרק י כג-כח). יהורם בן אחאב היה הראשון במלכי ישראל שעסק בביעור עבודה זרה מישראל, בדומה ליהושפט ולאסא אביו ביהודה. אך יהורם הוסיף עדיין ללכת בדרכי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל והמשיך לשמור על מנהגי עבודה זרה שהיו כרוכים בעגלים, אלה עגלי הזהב שעשה ירבעם. רש"י כתב שכל מלכי ישראל עבדו את העגלים מדאגה שתשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל.

מדוע פרצה מלחמה נגד מישע מלך מואב?

"ויהי כמות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל" (פס' ה).

במה פשע מישע מלך מואב?

מישע חדל לשלם את המס שהתחייב לשלם למלך ישראל. ייתכן שדוד קבע את היקף המס הזה כשכבש את מואב (ש"ב ח ב; דה"א יח ב). ארץ מואב הייתה ארץ מרעה שבה גדלו צאן רב ומזה התפרנסו רוב תושבי מואב. שטחי עבר הירדן טובים לגידול מקנה, גם שבטי ראובן גד וחצי שבט מנשה בחרו להתיישב בעבר הירדן, מפני שהם היו אנשי מקנה. מישע מלך מואב היה נוקד- בעל מקנה צאן ובקר (על עמוס כתוב שנמנה עם הנוקדים מתקוע עמ' א א). לפני מרידת מואב בישראל שילמו המואבים מס שנתי קבוע "מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר" (פס' ד). מאה אלף כרים- כבשים מפוטמים (ככתוב: "חלב כרים ואילים" דב' לב יד), ומאה אלף אילים עם צמרם, צמר שנגזז ממאה אלף כבשים.

כיצד הגיב על כך יהורם מלך ישראל?

הוא התכונן לעלות למלחמה על מואב.

שיתוף הפעולה בין ישראל ויהודה נמשך גם אחרי מות אחאב בימי יהורם בנו. יהורם שלח שליחים אל יהושפט שיספרו לו כי מלך מואב מורד ומפר את ההתחייבות שקיבלו עליהם המואבים כלפי מלך ישראל ולבקש את עזרתו. יהושפט הסכים לצאת למלחמה יחד עם יהורם. גם בפעם הזאת כמו לפני היציאה למלחמה להשבת רמות גלעד לישראל, השיב המלך באותה לשון: "כמוני כמוך, כעמי כעמך, כסוסי כסוסיך" (פס' ז; מ"א כב ד). כלומר: נלך יחדיו למלחמה כאילו היינו ממלכה אחת, והציע להתקיף את מואב דרך מדבר אדום.

הפעם נענה יהושפט מלך יהודה ברצון לבקשת יהורם מלך ישראל, לאחר שסירב לפני זה להיענות להצעתו האדיבה של אחיו אחזיהו לקבל ממנו סיוע בחידוש בניין צי האניות (מ"א כב ג). יהושפט הסכים להשתתף במלחמה זו כמו שהשתתף במלחמת אחאב על רמות גלעד, מכיוון שבני מואב עמדו בראש הפושטים ביהודה (דה"ב פרק כ). סיבה נוספת לשיתוף הפעולה יכולה להיות שיהורם היה הראשון במלכי ישראל שעסק בביעור עבודה זרה.

באיזו דרך יכלו להגיע למואב?

לעלות על מואב בדרך קצרה ונוחה מצד צפון. מיריחו עוברים את הירדן ומקיפים את ים המלח מצפון, דרך נחלת שבט ראובן מגיעים לנחל ארנון שהוא גבולה הצפוני של מואב.

יהושפט הציע להתקיף את מואב דרך מדבר אדום. מדוע?

תכניתו של יהושפט הייתה לתקוף את מואב מצד דרום. היה עליהם ללכת דרך הנגב להקיף את ים המלח ולחדור דרך אדום. הייתה זו דרך ארוכה וקשה למעבר מחנות גדולים מפני שיש בה נחלים וגיאות רבים. הדרך עוברת דרך מדבר המחסור במים בדרך זו הינו המכשול הקשה ביותר. אך מכיוון שמישע הצליח כנראה להשתלט על כל ארץ המישור שמצפון לארנון עד ערבות מואב, ולכרות ברית עם מלך ארם דמשק, לכן העדיפו השותפים לתקוף את מואב מצד דרום. כנראה בחר יהורם בסיועם של יהושפט ומלך אדום בדרך זו בגלל הביצורים שהקים מישע בגבול הצפוני של ממלכתו. מישע מספר במצבת הזיכרון שלו על כיבוש דיבון גם מעברו השני של הארנון, ועל התפשטותו לצפון מערב לאזור עטרות אבל יכול להיות שכיבושים אלה אירעו לאחר מסעו של יהורם למואב.

לבחירה בדרך הארוכה היו כמה מעלות. מהן?

(א) אדום הייתה כנועה ליהודה (מ"א כב מח), לכן הייתה חייבת לשלוח חילות עזר ליהודה.

(ב) גבולה הדרומי של מואב היה מבוצר פחות מגבולה הצפוני.

(ג) מלך מואב לא ירגיש בבאים דווקא מצד דרום וכך יהיה ניתן להתקיפו במפתיע.

צבאות ישראל, יהודה ואדום שהיו מאוחדים במסע זה הלכו במדבר שבעה ימים "ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם" (פס' ט). לא היו מים להם ולבהמות ההולכים אחריהם. המחסור במים עלול היה להשבית את פעולת החיילים. מלך מואב יכול היה לנצל הזדמנות זו ולהתנפל על המחנה. יהורם שחשש מפני אפשרות זו הביע את דאגתו: "ויאמר מלך ישראל: אהה! כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב" (פס' י). יהורם אמר למלך יהודה ולמלך אדום "אהה" מילה המביעה צער ופחד, כפי שאמר יהושע בפרשת העי: "אהה אדני ה' למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי" (יהו' ז ז). ה' נתן בלבם של שלושת המלכים את המחשבה המוטעית כאילו קראם לצאת למלחמה כדי להפיל אותם בידי מואב.

כיצד הצליחו המלכים להתגבר על הסכנות שריחפו עליהם?

יהושפט שאל: "האין פה נביא לה' ונדרשה את ה' מאותו?" (פס' יא) כפי ששאל לפני המלחמה ברמות גלעד (מ"א כב ז).

אחד מעבדי מלך ישראל- אחד משרי יהורם- במקומות רבים עבד הכוונה לשר "עבד מלך כמלך" (שבועות מז ע"ב). הציע לפנות אל אלישע הנביא: "פה אלישע בן שפט, אשר יצק מים על ידי אליהו" (פס' יא), כלומר: שירת את אליהו. השר השתמש במשפט "יצק מים" בהקשר לשוני למצוקת המים. מסתבר שאלישע ליווה את מחנה ישראל. הוא הלך בעקבות הצבא שמא יצטרכו לדבר ה'.

המלכים החליטו לפנות אל אלישע ולשאול מפיו את דבר ה', בניגוד לאחזיהו בן אחאב אחיו של יהורם שתבע מאליהו שירד אליו. כאן המלכים ירדו ממרכבתם לכבודו. "וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום" (פס' יב). הכתוב קורא ליהושפט בשמו ולא בתארו מלך יהודה. רד"ק כתב (בשם בעלי המדרש): להודיע ענוותנותו של אותו צדיק, שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט.

אלישע מופיע לראשונה בתפקיד עצמאי.

כיצד קיבל אלישע את פני יהורם מלך ישראל?

אלישע לא נמנע מלדבר קשות בפני יהורם אף סירב להתנבא לפי בקשתו, אלישע הטיח בפניו: "מה לי ולך? לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך" (פס' יג). רק לאחר שהפציר בו יהורם ורמז לאלישע על הסכנה הנשקפת לא רק לו לבדו, אלא גם לשני בעלי בריתו מלך יהודה ומלך אדום הסכים אלישע להתנבא בזכותו של יהושפט.

מדוע דחה תחילה אלישע את יהורם מעל פניו?

מכיוון שהוא בנם של אחאב ואיזבל והלך בדרכיהם. כנראה שאלישע כעס על כך שיהורם יצא למלחמה בלי ששאל תחילה בנביאי ה'. בעת צרה גדולה כזו לצבאו התחנן יהורם בפני אלישע לדון אותו לכף זכות ולא לדחות אותו: "כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב" (פס' יג). צבאות ישראל ויהודה עומדים בסכנה, לכן צריך הנביא לחוס על עמו ולדרוש את ה'. על כך עונה לו הנביא: לא בזכותך אשיב. לו באת אלי לבדך, לא הייתי מסתכל בפניך וכל שכן לא הייתי משיב לך. אלישע נעתר לדרוש את ה' רק לכבודו של יהושפט. בתיאור המשא ומתן בינו ובין יהורם מובלט רצונו של אלישע לעזור לעם ולמלכו בעת צרה. גם נוכחותו בשטח למרות שאינו איש מלחמה מעיד על כך.

כיצד נחה רוח הנבואה על אלישע?

אלישע ביקש מנגן כדי שתהיה עליו רוח ה': "ועתה קחו נא לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'" (פס' טו). כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה כי אבל היה, ורוח הקודש אינה שורה אלא מתוך שמחה (רד"ק). "אין שכינה שורה לא מתוך עצבות...אלא מתוך דבר שמחה של מצווה" (שבת ל ע"ב). ראו גם שמ"א פרק י' פסוק ה'.

מה היה החזון שהתגלה לאלישע?

הנחל הזה שיבשו מימיו כנראה הוא "נחל הערבים" בקצה הגבול הדרומי של מואב יתמלא מים אף על פי שלא תנשב רוח עזה ולא ירד גשם, הנחל יתמלא ממי גשמים שירדו במקום מרוחק ממנו. זו תופעה שכיחה בנחלי המדבר המתמלאים לעתים במים רבים מן הגשמים היורדים במרחק רב מהם. תופעה זו מובאת בהשאלה לתיאור שיבת ציון ככתוב: "שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב" (תה' קכו ד). כמו הנחלים בנגב שרוב השנה הם יבשים ולפתע פתאום הם מתמלאים זרמי מים עזים, כך כל הטובה החסרה לנו תבוא אלינו לפתע פתאום. הארץ השוממה תתמלא בשבי הגולה כמו שהאפיקים מתמלאים מים.

השיטפונות הפתאומיים הבאים מגשמים שירדו בנחלים אשר בהרים הרחוקים מסוכנים מאוד לעוברי דרכים. מפחד השיטפונות האלה הבדויים אינם מקימים

את אוהליהם בעמקי הוואדיות בנגב. ידוע לנו כי גדוד צבא טורקי נסחף בזרם
כזה במלחמת העולם הראשונה.

אלישע חזה את הגשם שירד במרחקים בהר אדום וכתוצאה ממנו יהיה שיטפון
שימלא את הגבים- השקעים בסלעי הנחל שבהם נקווים מי הגשמים. כמות המים
שתיאגר בגבים תהיה גדולה ותספק שתייה לכם ולבהמתכם.
לאחר שתתקיים נבואה זו שתציל אתכם מהצמא יעשה נס גדול יותר "ונקל זאת
בעיני ה', ונתן את מואב בידכם" (פס' יח). תכבשו את כל ערי המבצר שבמואב
ותכו את אנשיהן. את כל הערים החשובות תשחיתו בכל ארץ האויב ולא יהיו לו
פירות לאכול ומים לשתות. תשחיתו כל חלקה טובה ע"י שתערמו עליה אבנים.

ואכן נתקיימו הנבואות בשעת הקרבת קרבן מנחה של בוקר, מי הגשמים אשר
ירדו על הרי אדום זרמו לאפיקי הנגב. "ותמלא הארץ מים" ביטוי המורה על
עצמת השיטפון שהגיע מהרי אדום. ושיטפון זה שהציל את מחנה ישראל מצמא
גרם למפלתם של המואבים.

כיצד?

כל מואב שמעו לפני כן כי עלו המלכים להילחם בהם. הם גייסו באמצעות כרוזים
את כל בני העם מגיל מסוים. "ויצעקו מכל חגר חגורה ומעלה" (פס' כא).
כלומר: התגייסו כולם מחייל פשוט "חגר חגורה" עד לקצין הלוכש מעליו
שריון. או כל המוכשר לחגור חרב. המגויסים עמדו במערך מלחמתי על הגבול
הדרומי שתחם בין ארץ מואב ובין ארץ אדום.
שמש הבוקר זרחה על המים שבגבים, מזוהר קרני השמש המים האדימו כדם.
כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם בבוקר מאדימות (רש"י). יכול להיות
שאדמימות המים באה ע"י חול אדום שסחפו המים מן הרי אדום אל הנחל.
בבראשית רבה סג יב כתוב: "הוא אדום...ארצו אדומה". בני מואב שעמדו
במערך מלחמתי על הגבול השכימו בבוקר. "ויראו מואב מנגד את המים אדמים
כדם ויאמרו: דם זה החרב נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו ועתה לשלל מואב"
(פס' כב-כג). כיוון שלא ירד גשם לא עלה בדעת המואבים שהם רואים מים. הם
חשבו שמלכי שלוש המדינות ואנשיהם נלחמו אלה באלה ודמם שנשפך האדים
את המים.

המואבים חשבו שאין צורך להילחם בבעלי הברית שהשמידו זה את זה. הם באו
כאספסוף לשלול שלל ולא כלוחמים ערוכים למלחמה. יהורם צירף למסעו את
יהושפט מלך יהודה ואת מלך אדום, אך הכתוב מתייחס רק אל מחנה ישראל:
"ויבאו אל מחנה ישראל, ויקמו ישראל ויכו את מואב" (פס' כד). כי מחנה
יהורם מלך ישראל היה העיקר.
הלוחמים ממחנה ישראל הכו את המואבים, לאחר שהכו את עם המלחמה של מואב
המשיכו להכות בשאר בני מואב. הרסו את הכול כנבואת אלישע (פס' יט).

"והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה, וכל מעין מים יסתמו, וכל עץ טוב יפילו, עד השאיר אבניה בקיר חרשת, ויסבו הקלעים ויכוה" (פס' כה). הפעלים בפסוק זה הכתובים בלשון עתיד מורים על פעולה מתמדת ומתמשכת. כל אחד השליך אבן וכך מלאו את כל החלקה אבנים ופסלו אותה לזריעה ולמטע. הלוחמים הרסו את כל ערי מואב עד שנשארו רק האבנים של חומת קיר חרשת היא "קיר מואב" (יש' טו א), שהייתה עיר הבירה של מואב ונקראה "קיר חרשת" (ישעיהו טז ז) ו"קיר חרש" (ישעיהו טז יא). לשון קיר בא בתנ"ך בהוראת חומה וגם בהוראת עיר מוקפת חומה, כך היא מוזכרת בכתובת מישע. הקלעים היורים אבנים בקלע הכו את חומת חרושת. רד"ק כתב: ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים, אלא היו כובשים את הערים ואחר כך היו הורסים אותם, ולזאת שהייתה עיר בצורה הוצרכו הקלעים. בעלי הברית הגיעו עד קיר מואב שנמצא בה מישע ושמו עליה מצור כשהם משחיתים ומחריבים את הכפרים. בתחילה נמשך המצור ללא הכרעה.

לאן נמלטו שרידי המואבים עם מלכם?

הם נמלטו לעיר בירתם "קיר חרשת", היא "קיר מואב". הקלעים התחילו קולעים בה כדי לפרוץ חומתה. והנה קרה מפנה מפתיע אשר שינה את כל מהלך המלחמה וגרם להצלחה של מואב ברגע האחרון ממש. מלך מואב הבין כי גברו עליו אנשי המלחמה של ישראל ולא יכול היה לעמוד במלחמה. הוא בחר מכלל האנשים שגייס למלחמה שבע מאות איש מלומדי מלחמה להבקיע את מערך המלחמה (החזית) של מלך אדום.

למה בחר דווקא את מלך אדום?

מלך מואב קיווה שיינקל בהתנגדות מועטה בלבד ממלך אדום שהיה החוליה החלשה בברית שלשת המלכים, ויוכל לפרוץ דרכו בקו המצור ששמו בעלי הברית בקיר חרשת. ייתכן גם שקיווה שמלך אדום יבגוד במלך יהודה ויתחבר למואב כדי להילחם במלך ישראל.

תקוותו זו התבדתה. מדוע?

מלך אדום נשאר נאמן ליהושפט. לאחר שנכשלו מאמציו של מישע מלך מואב להיחלץ מן המצור החליט לעשות מעשה אכזרי שמעיד על מצבם הנואש של הנצורים. "ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה על החמה, ויהי קצף גדול על ישראל, ויסעו מעליו וישבו לארץ" (פס' כז). הפרשנים התלבטו בפירוש עניין זה. לפי דעה אחת מישע הנואש לקח את בנו יורש העצר שהינו עתיד לרשת את כיסא המלוכה והעלה אותו לכמוש אלוהיו לשכך חמתו מעל עמו ולפייסו למען ינחיל לו ניצחון. יש הסוברים שאין מדובר בבנו בכורו של מישע, אלא בבנו בכורו של מלך אדום, לאחר שלא עלה בידיהם להבקיע אל מלך אדום עצמו, עלה בידו ללכוד את בנו יורש כיסא אביו והעלה אותו לעולה על החומה.

פרשנים אלה מוצאים סמך לפירושם בתוכחת עמוס למואב : "על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו, על שרפו עצמות מלך אדום לשיד" (עמ' ב א).

למראה המעשה הנואש של מישע מלכם, ובהאמינם שעתה שככה חמת כמוש מעליהם ונעתר להם. התנפלו המואבים בחמה שפוכה על מחנות הצרים, עד שישראל ובעלי בריתם נאלצו לסגת וחזרו לארצם. המסע לא השיג את תכליתו, ומואב שמרה על חירותה תקופה ארוכה.

על המלחמות בין ישראל ובין מואב בתקופה זו הגיעו אלינו ידיעות גם מכתובת מישע מלך מואב החקוקה על אבן בשפה המואבית שנתגלתה בעיר דיבון אשר בעבר הירדן המזרחי בשנת 1866 ונמצאת עתה בפריס. בכתובת מסופר על שעבוד מואב תחת בית עמרי, על הניצחונות שנחלו המואבים על ישראל ועל הצלחת מואב להשתחרר מעול ישראל.

ניב

יצק מים על ידיו (פס' יא).

בהשאלה : כינוי לתלמיד המשמש את רבו.